

Сцена з вистави «Упорядник молекул» за Тадеушем Ружевичем.

довго, хоч яка б дискусія (бесіда) затівалась, до кінця її ніхто вже поняття не мав, про що йшлося. Це сьогодні нічого не нагадує?

Тож, мабуть, і сперечатися не варто щодо «автентичності ситуації», зображеної драматургом шістдесят років тому й наявної в нашому сьогоденні. Лежати під вишнею у власному садочку – то зазвичай наша справа. Інколи ще й страждати (коли ти витончений художник-інтелектуал). І це, мабуть, чесніше, ніж слухати й не спілкуватися, не перемикаючись, не ловлячи «чужу хвилю» й нічогісінько в багатослівному чужому «діалозі» не розуміючи. Чесніше, але не краще... Режисер Анджей Щитко наголошує, що своєю виставою хотів передати якийсь надважливий індивідуальний досвід. Зіткнення прагматичного західного й інерційного східного світів може бути менш болісним, якщо до нього заздалегідь підготуватись чи пристосуватись. У цьому – один із месиджів вистави, запропонованої польським режисером у рамках програми «Східне партнерство» за підтримки Міністерства культури й національної спадщини Польщі. Сам проект здійснено за сприяння Асоціації антропологів культури «Etnosfera», а почесний патронат узяв на себе посол України в Польщі Андрій Дешиця. Та й без такого «піднесення статусу» вистава заслуговує на добре слово й усебічну підтримку. Тим більш, що це не перший досвід спілкування режисера з українськими акторами. Раніше харківські глядачі бачили його спектаклі «Прощай, Юдо» та «Антигона в Нью-Йорку», які здобули прихильність критики.

Додам, що в ролі чи персонажів, чи «примар свідомості» вистава дала змогу сяйнути майстерністю добрій половині трупи академічного театру, й не біда, що, крім одної ролі, всі інші в ній – другорядні. Це не завадило кожному розбавити свій шкільний «психологізм» й органічно виступити в бенефісній сцені не надто відомого для цього театру жанру «стримуваного абсурду» під керівництвом режисера, який не тільки прекрасно відчуває форму, створює стильне видовище, а й на запропонованій тематиці, схоже, теж тонко розуміється.

«У синьому небі я висіяв сні...»

Олександр Саква

*А тут, а тут, де все тривога й щем,
Де до душі душа притислася і хоче
Іще, іще... але куди ж іще?
(Микола Вінграновський)*

Євген Нищук
у моновиставі
«Прекрасний звір
в моєму серці»
за віршами
М. Вінграновського.
Режисер Олексій
Кужельний.
Київська академічна
майстерня «Сузір'я».

Є кінотеатри повторного фільму. Та неможливі театри повторної вистави. Причиною не зневажиш: спектаклі живо-го театру – неповторні. Один із таких творів – моновиставу «Прекрасний звір в моєму серці» за віршами Миколи Вінграновського – має у своєму репертуарі Київська академічна майстерня «Сузір'я». Це не прем'єра, але, як ми вже тут з'ясували: в театрі щоразу все відбувається як уперше.

Два ключі

Це варто бачити. Хоч визначати піджанр цієї хореодрами як «подію» було зухвало. Зате маніфест відрізав шляхи до невизначеності. Режисер цим зобов'язанням спалив свої вітрильники для відступу, як Кортес-завойовник, щойно ступивши на берег відкритої ним землі: якщо подія, то вже *подія!* Якою ж вона є в «Прекрасному звірі»?

Два митці – постановник Олексій Кужельний і актор Євген Нищук – винайшли безпомилковий хід у творенні образу ліричного героя Миколи Вінграновського. Органічність прийому вражає, як вражає все, що просте до неймовірності. Вінграновський замолоду вчився на режисерському факультеті ВДІКу, тож творці вистави на це й поклалися, обравши засоби з цієї царини. Є у Станіславського поняття – *метод фізичних дій*. Ланцюг простих фізичних дій – «пастка почуттів», бо набута доцільною дією «правда тіла» викликає справжність переживань, що торує шлях до виразу людського духу. «Прекрасний звір» зітканий з множини таких етюдних дій, що ні на мить не лишають виконавця бездоглядним. Здавалося б, так природно й очевидно. Але справжнє відкриття так завжди і виглядає: точно знайдене вже не бачиться іншим.

Основний елемент сценографії – зачеплена на крюк-замок лита півсфера зі скла й металу, що трансформується в різні значення. Їх і породжує актор, взаємодіючи з півкулею. Ця вистава – суцільна акторська енергія й плоть.

Образність спектаклю Олексія Кужельного я би визначив як *мерехтливу*. Люди різні, знає режисер, їхня уява не тотожна, і гарантувати однозначне зчитування глядачем сенсу побаченого не доводиться. Натомість, образність, що спалахує значеннями в ході змін психофізичного простору сцени, невпинно постачає уяві глядача потік *можливих* смислів, що не наполягають на єдиному тлумаченні, і віяло значень вибухає вільно і контекстово. Ось і прозора сфера в акторському обживанні – то лоно матері, то небесне склепіння, то скафандр чи батискаф як прикмети часу, а то й ковчег, прихисток, де рятується від душевної троші герой. У підсумку вистава йде шляхом несилуваної метафорики, що стає естетичним ключем пізнання долі Поета – бентежної, рвійної, відкритої до всіх впливів доби.

«Я сів не в той літак»

Доба, в яку творив Микола Вінграновський, містила оману. Нарцисизм генсека – кавалера Брів, лиш зовні був старечо-комічним. Насправді застій нищив особу як шашіль. Компартийна потороча в'язала людину по руках і ногах, зазірала в писане поетом з-за спини, дихала у вухо. Щелепа репресій щирилась поряд. Прибуту на цвіту національну самосвідомість доїдали ідеологічні покручі. І ради на те не було.

Вінграновський вибухнув на цеківському зборищі, прямо в очі Підгорному прочитавши з папірця: «*Ні! Цей народ із крові і землі // Я не віддам нікому і нізащо! // Він мій, він я, він – світ в моїм чолі, // Тому життя його і ймення не пропащі! // Я – син його по крові, і кістках, // І по могилах, і по ідеалах. // Не вам з оскіпленими душами в забралах // Його звеличують в фальшивих голосах. // Я – формаліст? Я наплював на зміст? // Відповідаю вам не фігурально: // – Якщо народ мій числиться формально, // Тоді я дійсно – дійсний формаліст! // Та де вже дінешся, раз мир заколосив // Пустоколосьям вашим в сиві ночі, // Жаль одного, що в леті до краси // Народу ніколи і плюнуть вам у очі. // Ні! Мій народ не дим, не горевіз, // І я не дам його по брехнях і по кривдах, // Я не пірїна в гордих його крилах, // Я – гнівний меч його, що від Дніпра до зізд!»*

Євген Нищук наголошує: *таке* юнак кинув владі у 24 роки! Коли б не образ Івана Орлюка, зіграного у фільмі за сценарієм Довженка, не подоба відлиги – кісток би не зібрав. Тоді він і зрозумів велику тугу Вчителя, вийнятого Сталіним з України. Нищук-Вінграновський мужніє на очах, та, як не дивно, не це зоряний час актора в цій ролі. Своє *акме* актор знаходить там, де, здається, й предметності у Вінграновського взяти нізвідки. В його віршах буває неможливо формалізувати те, що зветься «змістом». І саме такі ефекти поезії Вінграновського Євген Нищук відчуває найглибше, передає найтонше, що варте справжнього поцінування, бо ці моменти належать чистій поезії. У вік науки Вінграновський відмовлявся розумувати і творив невимовне, і цю *невимовність* Євген Нищук подає напрочуд містко. «*Не – відбувалось. Не – тремтіло. // Не – золотіло. Не – текло. // Не – полотніло. Не – біліло. // Не... – Господи!.. – не – не було!..*»

Нищук – ось найпростіше з пояснень – знайшов свого по-

ета, співпадає з ним стовідсотково, бо їхнє спільне осердя не в рефлексії, а в імпульсі як реакції на диво життя. Тож годі й казати, який чудовий Нищук у рольових станах свого героя, що любив бути в центрі уваги, любив, коли його любили, любив читати свої вірші. (Зрештою, вони ж обидва – актори.) Гарний Нищук і коли впадає в «нечувану простоту»: «*Люблю я думать. Я люблю // Очима тишу цілувати, // Коли, як в тихому гаю, // В душі урочисто і свято*». Слухаєш – і леп буденщини відходить без останку.

На додаток, спорідненість актора й поета, сягаючи піку, привносить у виставу тему, якої немає окремо ні в біографії, ні в поезії Вінграновського: мотив самогубства. Приголомшливий акторський набуток Євгена Нищука!

Скасування гламуру

Вінграновський, наскільки відомо, про самогубство не думав. Але були інші, тож ця трагічна тема постає в «Прекрасному звірі». І виявляється не лише доречною – невід'ємною від долі Поета.

У руках актора – прут, що буває вудкою, а то ловить світ як антена радіохвилю, інколи ж – це перо, яким герой вистави нотує вірші. Та за хвилину цей прут стає *зашморгом*. Поет його «приміряє» до себе, напруга росте, музика гнітить, та поет опирається капітуляції: «*Пам'ятай про дружину!*» і, зрештою, долає гріховну мить: людину рятує людське. Але ж це дійсно було! «*Серед ночі хтось тихо // До Слова мого підійшов // І став дивитися і дихать, // І я відчув: так диха лихो. // Так ходить лихо – Час прийшов...*» Вінграновський, за Нищуком, бував небезпечним для себе. Ось тоді сповідь і ставала формою двобою Людини з приписом Долі.

Затим у виставу входить найістотніша тема – прочитання себе перед Богом. І виявляється, що вражати словом варавиних синів у владі чи ситих міщан – то найпростіші із завдань поета. Лихо не там! Воно бере початок з автодіагнозу: «*Душа наїлася та бреше. // А бреше як, не доведи!*» І єдиним засобом самопізнання є нуртуюче особу сумління. Совість. А вона непідкупна. «*Чому ж тоді все важчає мені // На світі жити в множині духовній?*» Пульсує нерв, проймає страх, охоплює вина. За що?

Перше слово поета цієї вистави: «*Боюсь!*» На її кінець стає зрозумілим, в чому страх полягав. Річ не в обставинах часу, хоч вони і виїдають душу. Справжня гризота – творча невиситимість за внутрішньої пустки. Ось де пекло! Так зринає страх за слово-полову, і Вінграновський уже не підходить, а підкрадається до робочого столу. Поет зізнається. «*Мені важче, ніж було Шевченкові. У нього була ясність: ворожа імперія. І у Шевченка був народ. Панство могло зріктися, та народ лишався. А тепер народу немає*». Ви уявляєте це прокляття? «*Вже все прощально. Я боюсь. // Боюсь учора і сьогодні. // Боюсь, що сам собі назвусь // Таким, як був, як є, як – годі*».

У фіналі вистави Олексій Кужельний і Євген Нищук ведуть свого героя на повстання проти безнадії. «*Ви чуєте? Ви чуєте – він спить! // Він спить, мій звір! Прекрасний звір у серці!*» Поет Вінграновський, попри втрати і страх, був великим життєлюбом і скніти в тузі не міг. Він надто вірив у себе, в день прийдешній, а головне – в того немовчного звіра в серці, впокорити якого нікому несила.